Arhitectură țărănească din BUCOVINA

ISBN 978-606-30-5582-9
Editura Sfântul Ierarh Nicolae
2025

Bibliografie

Tancred Bănățeanu – *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975
Gheorghe Bratiloveanu, Mihail Spânu – *Monumente de arhitectură în lemn din ținutul Sucevei*, Editura Meridiane, 1985
Mihail Spânu, Gheorghe Bratiloveanu - *Zona etnografică Suceava*, Editura Sport-turism, 1987

S-au folosit și imagini din Arhiva documentară
a **Muzeului satului bucovinean,** Suceava

arhitectură
țărănească
BUCOVINA

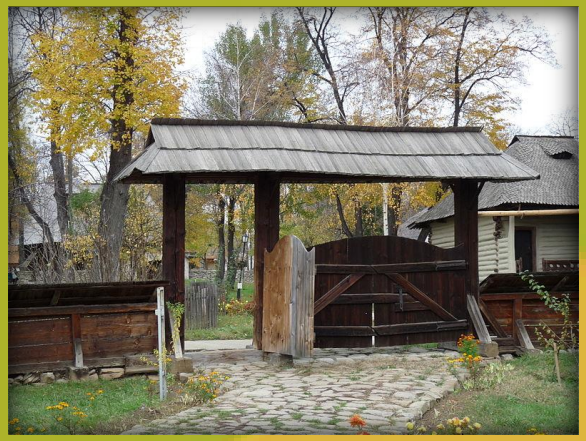

SATUL DE ALTĂDATĂ

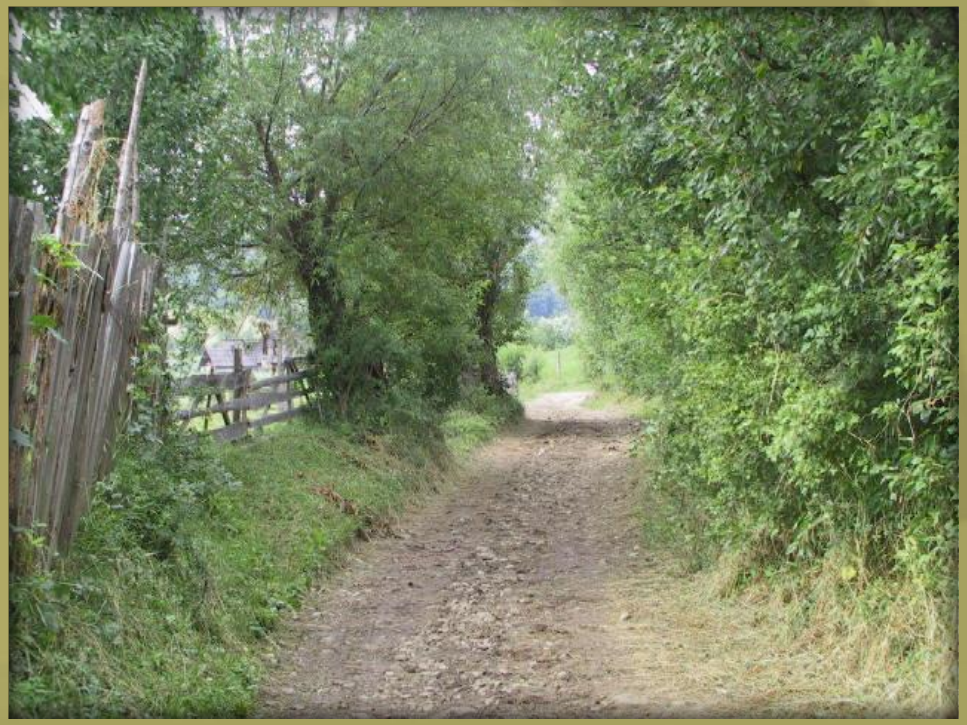

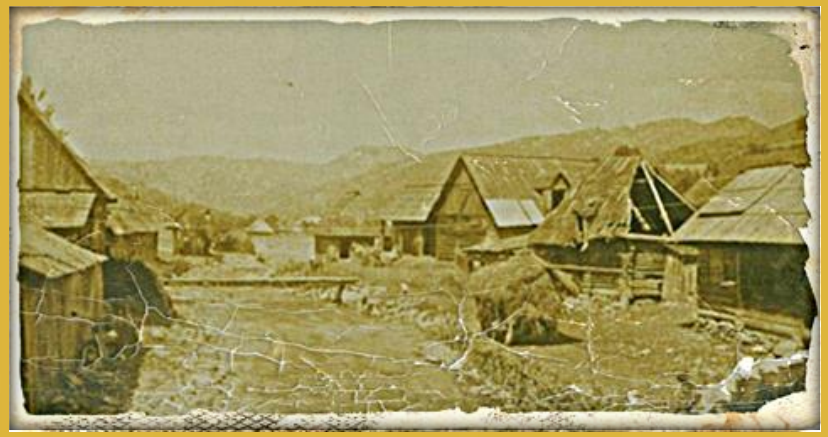

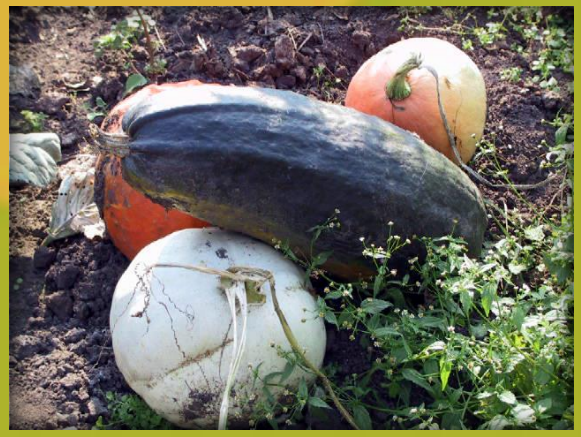

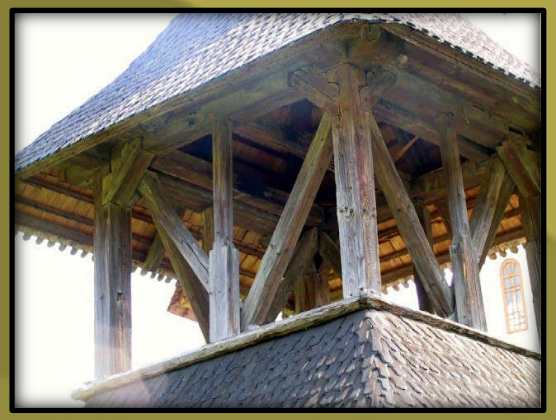

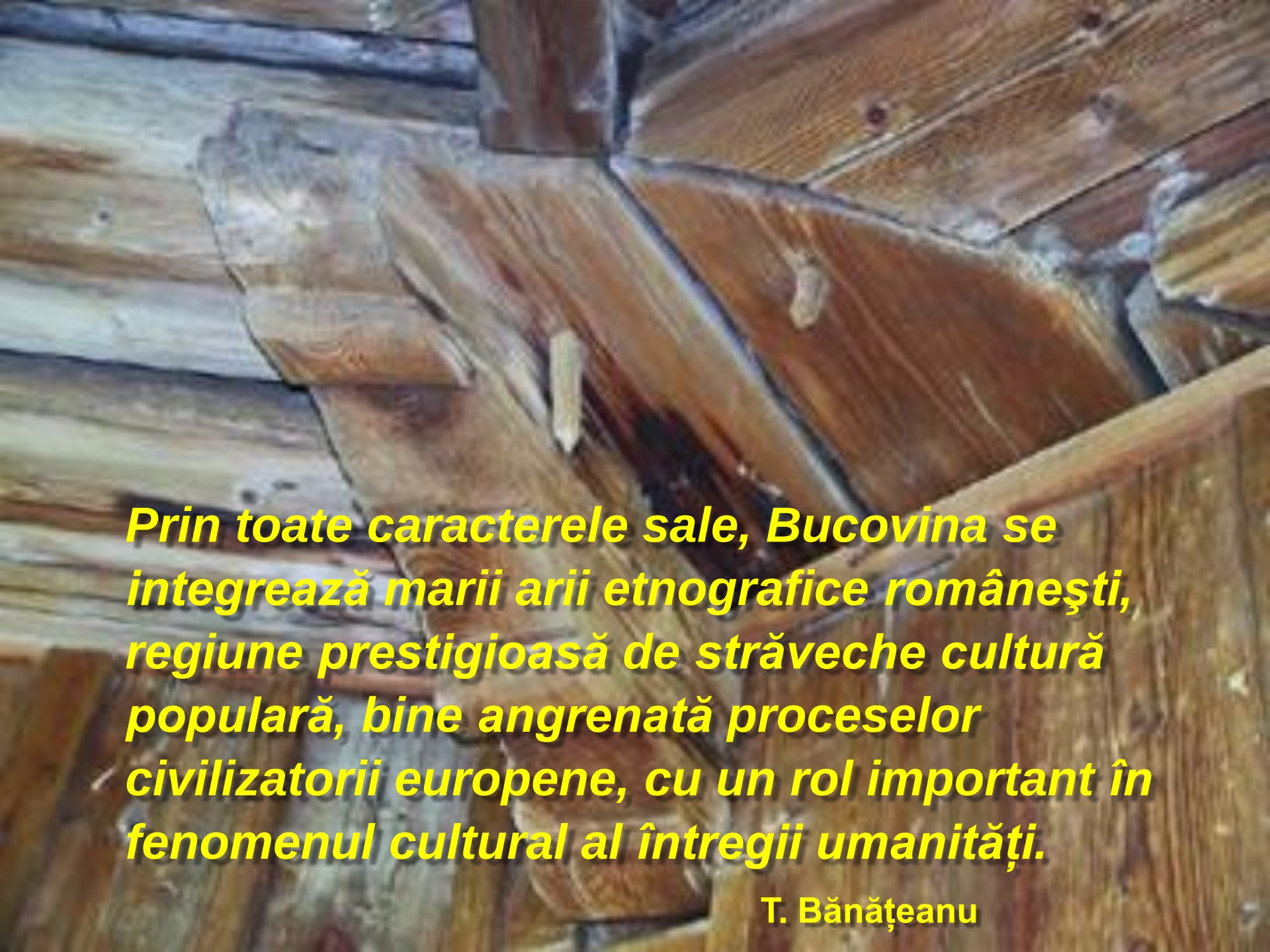

Prin toate caracterele sale, Bucovina se integrează marii arii etnografice româneşti, regiune prestigioasă de străveche cultură populară, bine angrenată proceselor civilizatorii europene, cu un rol important în fenomenul cultural al întregii umanități.

T. Bănățeanu

O anumită diversitate a condițiilor naturale, varietatea ocupațiilor, diferențele social-economice, factorii istorici, legăturile cu zonele învecinate şi unele procese de convieţuire, cu populații cu un alt orizont cultural - huțulii, nemţii - au influențat planul, tehnica și decorul arhitecturii populare din regiunea etnografică Bucovina, dând naştere la tipuri şi variante zonale.

Boris Zderciuc

Vicovu de Sus
Straja
Frătăuții
Ulma
Brodina
Falcău
Gălănești
Horodnic
SIRET
Grămești
Bălcău
DEALUL DRAGOMIRNEI
Vf. Mgr. Vacii
1158
Marginea
RĂDĂUȚI
Volovăț
Bucecea
PODIȘUL
Dărmănești
Adîncata
Vf. Arsita
Izvoarele Sucevei
Vf. Vulturul
986
Arbore
D. BURLA
483
Todirești
Pătrăuți
Mitocu Dragomirnei
Ac. Dragomirna
OBCINA MARE
OB. CURMĂTURII
SOLCA
SUCEAVA
Moldova - Sulița
Vf. Pascanu
Vatra Moldoviței
Cacica
Vf. Cacica
803
Șcheia
Salcea
Stroiești
Ipotești
Vereștii de Jos
Frumosu
Humorului
Molid
GURA HUMORULUI
Vereți
Udești
Fântânele
Sadova
Vama
Fundu Moldovei
Cârlibaba
DEPR. GURA HUMORULUI
CIUNGILOR
Păltinoasa
Frasin
Voroneț
OB. VORONEȚ
Valea Moldovei
Liteni
Vf. Omului
1932
Cornu Luncii
Preuteşti
DJ209
883
Vf. Suhărzelul
Vf. Rarău
1651
M-ȚII SUHARDULUI
1857
Vf. Giumalău
Slatina
Mălini
Rădăşeni
FĂLTICENI
Baia
Vadu Moldovei
Ostra
Vf. Pietrosu
1791
Bogdănești
Boroaia
Forăşti
Râşca
VATRA DORNEI
DEPR. DORNELOR
Vf. Bîtca Oblîncei
Dorna - Arini (Cozănești)
P. Stînișoara
1235
Vf. Chiţigaia
Vf. Bivolu
Drăguşeni
Şaru - Dornei (Neagra Şarului)
Broşteni
1734
Vf. Tămău
1862

Ocupații

ZONE ETNOGRAFICE

Valorile majore ale arhitecturii populare bucovinene îi dovedesc autenticitatea şi deosebitele sale calităţi artistice, încadrate unei străvechi arte autohtone a lemnului.

B. Zderciuc

UNIVERSUL CONSTRUCȚIILOR ȚĂRĂNEȘTI

BISERICA

- plan dreptunghiular;
- plan triconc;
- planuri modificate;
- dezvoltări/adaptări/modificări în plan și pe înălțime a planului tradițional;

LOCUINȚA

- plan monocameral;
- plan bicameral;
- plan tricameral;
- dezvoltări/adaptări/modificări în plan și pe înălțime a planului tradițional;

ADĂPOSTURI

- grajd;
- șură;
- coteț;
- poiată;
- târlă;
- ocol;

DEPOZITE

- tinda, podul locuinței;
- beci;
- podul grajdului;
- amenajări în aer liber (stog, fânar);
- gropi alimente;

ANEXE

- bucătării de vară, cămară;
- “șandrama”;
- “hâj”;
- instalații tehnice;
- ateliere meșteșugărești;

COMPONENTELE ARHITECTURII ȚĂRĂNEȘTI DIN BUCOVINA

CASA

- locuința;
- bucătărie de vară;
- “hâj”;
- “standoale”;
- “șandramale”;
- “plecătoare”;

CONSTRUCȚII GOSPODĂREȘTI (“acareturi”)

- grajduri;
- șuri;
- cotețe;
- poiată;
- fânării;
- târlă;
- ocol;

INSTALAȚII TEHNICE

eoliene

- mori

hidraulice

- mori;
- pive;
- șteze;

- ateliere;
- activități meșteșugărești;

BISERICI

plan navă;
plan triconc;

permanente

adăposturi oameni

adăposturi oameni, animale, unelte

temporare

activități în gospodărie

activități în afara gospodăriei

ARHITECTURA ȚĂRĂNEASCĂ • INDICI DE CLASIFICARE

Materialul de construcție

- paiantă, chirpici;
- lemn;
- piatră;
- alte materiale (stuf, paie, împletituri lemn);
- improvizații;

Destinație

- obiective de cult;
- locuință;
- anexe casnice;
- anexe gospodărești;
- obiective interes public;
- instalații tehnice;
- ateliere meșteșugărești;

Utilizare

- permanentă;
- temporară de uz casnic (bucătăria de vară);
- temporară de uz gospodăresc;
- temporară atelier ;
- temporară ocupațională (instalații tehnice, stâna);

Planul construcției

Monocameral

- locuință;
- anexe de uz casnic;
- anexe de uz gospodăresc;
- atelier;

Multicameral

- bicameral;
- tricameral;
- anexe de uz în locuință;
- anexe de uz în gospodărie;
- alte construcții cu plan adecvat activităților;

Relația cu mediul

- **deschis** (cuptor, cazan distilare, leasă, tărlă, ocol);
- **închis** (locuință, bucătăria de vară, hîj);
- **semideschis** (fânarul, “fânăria”, ocolul animalelor, cotețe);

OBIECTIVE DE ARHITECTURĂ POPULARĂ BUCOVINEANĂ ÎN LISTA MONUMENTELOR ISTORICE (selecție)

205 SV-II-m-B-05496 Casa Gheorghe Puha sat BILCA; comuna BILCA sf. sec. XIX **211 SV-II-a-B-05501** Ansamblu gospodăresc sat BREAZA DE SUS; comuna BREAZA sec. XIX **212 SV-II-m-B-05501.01** Complexul gospodăresc Maria Veruleac sat BREAZA DE SUS; comuna BREAZA sec. XIX **224 SV-II-m-B-05508** Casă de lemn Gheorghe Mnesciuc oraş CÂMPULUNG MOLDOVENESC mijl.sec. XIX **226 SV-II-m-B-05510** Casa de lemn Petru Crăcană oraş CÂMPULUNG **235 SV-II-m-B-05519** Casă de lemn oraş CÂMPULUNG MOLDOVENESC Calea Transilvaniei 108 sec. XIX **236 SV-II-m-B-05520** Casă de lemn oraş CÂMPULUNG MOLDOVENESC Calea Transilvaniei 140 sec. XIX **247 SV-II-m-B-05528** Gospodăria Ecaterina Matisievici sat DEMĂCUŞA; comuna MOLDOVIŢA sf. sec. XIX **252 SV-II-s-B-05533** Ansamblu de locuinţe sezoniere sat FALCĂU; comuna BRODINA sec. XIX **249 SV-II-m-B-05530** Casa Gavril Cândrea sat DORNA CÂNDRENILOR; comuna DORNA CÂNDRENILOR sf. sec. XIX **269 SV-II-m-B-05550** Moară de lemn sat GURA HAITII; comuna ŞARU DORNEI Pe pârâul Bânca Dornei 1890 **287 SV-II-m-B-05566** Gospodăria Ionel Bălan sat MARGINEA; comuna MARGINEA sec. XIX **298 SV-II-a-B-05571** Gospodăria Elena Velearovschi sat MĂNĂSTIREA HUMORULUI;comuna MĂNĂSTIREA HUMORULUI sec. XIX **299 SV-II-s-B-05572** Grup de case sat MĂNĂSTIREA HUMORULUI; comuna MĂNĂSTIREA HUMORULUI Pârâul Magherniţa sec. XIX **301 SV-II-m-B-05574** Fierăstrău hidraulic oraş MILIŞĂUŢI sf. sec. XIX **321 SV-II-m-B-05583** Casă sat PÂRTEŞTII DE SUS; comuna CACICA sec. XVIII **327 SV-II-s-B-05589** Gospodăria Ion Ivan sat POIANA STAMPEI; comuna POIANA STAMPEI sf. sec. XIX **429 SV-II-m-B-05647** Casa Saveta Cotrubaş oraş SOLCA Str. Tomşa Vodă 111 1670 **431 SV-II-m-B-05649** Casa de lemn Ilie Cârciu sat STRAJA; comuna STRAJA înc. sec. XIX **445 SV-II-m-B-05656** Piua de sumane a lui Ilişoi sat VAMA; comuna VAMA 1902 **455 SV-II-m-B-05657** Casa de lemn Aurora Negrea oraş VATRA DORNEI str. Parcului 2 prima jum. a sec. XIX **203 SV-II-m-B-05497** Piua de sumane sat BILCA; comuna BILCA sec. XIX **480 SV-III-m-B-05679** Casa lui Ciprian Porumbescu sat CIPRIAN PORUMBESCU; comuna ILIŞEŞTI sf. sec. XIX **494 SV-IV-s-B-05694** Muzeul Satului Bucovinean municipiul SUCEAVA În Parcul Cetatii **sec. XIX**

CONDIȚIONĂRI ALE ARHITECTURII ȚĂRĂNEȘTI

starea socială

- tipul (monocameral, bicameral, tricameral) și dimensiuni ale construcției;
- materialele de construcție utilizate (lemn, înlocuitori ai lemnului);
- diversitatea și dimensiunile anexelor gospodărești

ocupațiile

- construcții specifice unei ocupații principale (grajd, cotețe, “târlă”);
- practicarea unor meșteșuguri (moară, fierărie);

evoluții/involuții

- construcții din nou, reparații;
- distrugeri cauzate de război;
- cataclisme;
- influențe culturale la contact cu alte popu-lații;

zona geografică

- resurse la îndemâna proprietarului (lemnul/ înlocuitori ai lemnului);
- caracteristicile climatice ale zonei (gradul de izolare termică, panta acoperișului, caracteristicile fundației etc);

tradițiile locale

- construcții (anexe ale casei, anexe gospodărești) frecvent prezente în zonă;
- existența în zonă a unor meșteri/echipe specializate în anumite tipuri și “modele “ de construcții;
- caracteristici ale unor componente constructive (acoperiș casă, împrejmuiri, adăposturi animale etc.);

Zona Bucovinei se prezintă ca un teritoriu de tranziție între arhitectura lemnului, proprie regiunilor muntoase și subcarpatice și arhitectura specifică zonelor de deal și mai ales de câmpie.

G. Bratiloveanu

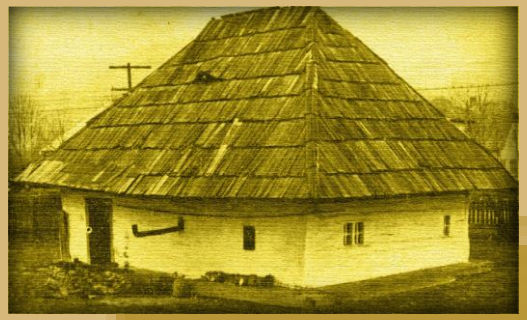

Biserici de lemn (secolele XV – XIX)

BISERICI DE LEMN

B

Băișești ❁ Broșteni ❁
Bănești ❁ Bilca ❁
Bogdănești ❁ Boroaia ❁
Botoșana ❁ Broșteni ❁
Călinești ❁ Cumpărătura ❁ Dărmănești ❁
Drăgușeni ❁ Fălticeni ❁
Horodnic de Sus ❁
Horodnic de Jos ❁
Iacobești ❁ Grănicești ❁
Lămășeni ❁ Udești ❁
Mitocași ❁ Moara Nica ❁
Pârtești de Sus ❁ Poiana Sampei ❁Praxia ❁
Soloneț ❁ Șerbănești ❁
Todirești ❁ Vama

A

❁ Adâncata
❁ Colacu
❁ Forăști
❁ Putna
❁ Rădășeni
❁ Rudești

Mănăstioara

Rudești

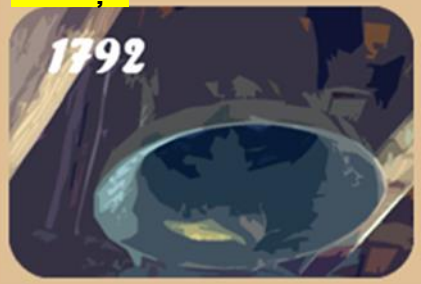

Călinești

Putna

Boroaia

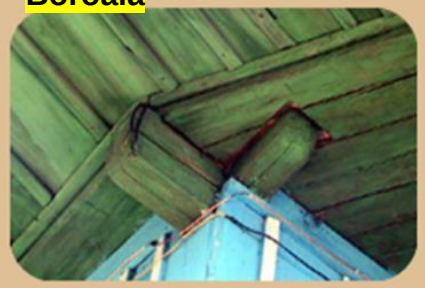

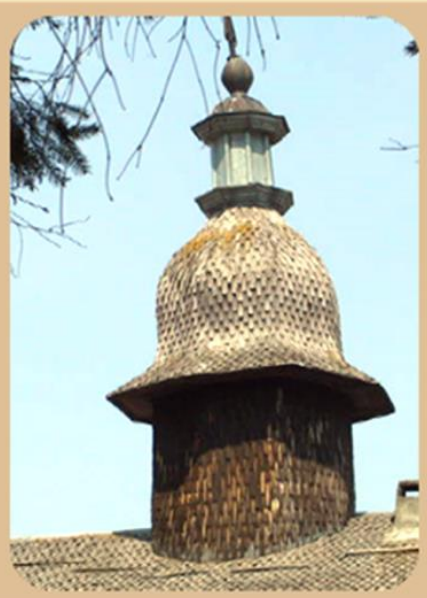

Pârtești de Sus

Botoșana

Colacu

Bănești

Putna

Bogdănești

Băișești

Bilca

Humoreni

Mitocași

Iacobești

Lămășeni

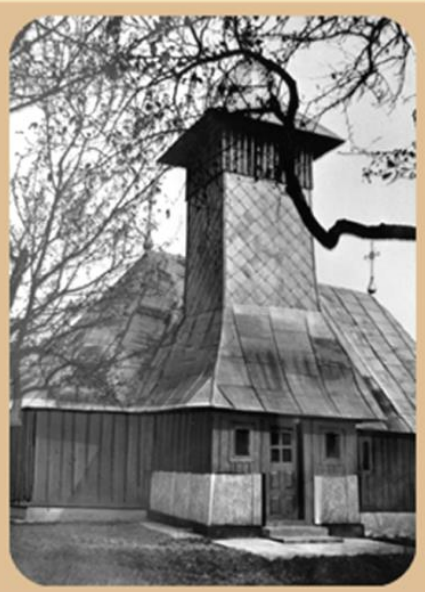

Adâncata

Dărmănești

Praxia

Cumpărătura

Forăști

Horodnic de Sus

Drăgușeni

Horodnic de Jos

Solonț

Vama de Sus

Todirești

Vama de Jos

Rădășeni

Broșteni

Moara Nica

ELEMENTE FUNCȚIONAL-DECORATIVE

Consolele în arhitectura bisericilor de lemn

Lăcașurile de cult se bucură de o grijă sporită din partea meșterilor constructori, însumând, dincolo de rigorile planului construcției și acuratețea execuției, o suită mereu sporită de elemente decorative, care pun mereu la încercare priceperea și inovarea.

Biserici din lemn – console și pachete de console

Biserici din lemn – console și pachete de console

Biserici din lemn – console și pachete de console

Clopotniță independentă

- formă pătrată, poligonală;
- lemn, piatră;
- deschisă/ semideschisă/ Închisă;

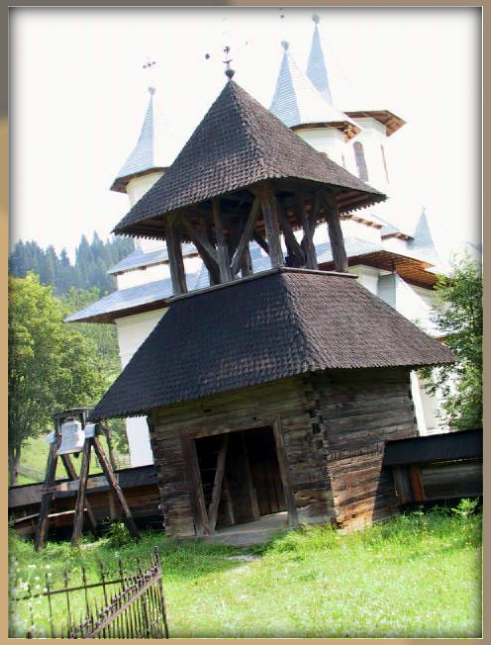

Turn clopotniță

GOSPODĂRIA

Organizarea unei gospodării presupune existenţa unui spaţiu intra-gospodăresc - cel care este amenajat în preajmă şi este direct condiționat de locuinţă şi activităţi gospodăreşti şi un altul, extra-gospodăresc, situat în perimetrul proprietăţii agricole care, de multe ori, mai ales în zona de munte, este nu numai în afara gospodăriei, dar uneori chiar şi în afara satului.

Sesizabile atât în cazul fiecărei construcții, cât şi în modalitățile de organizare a ansamblurilor gospodăreşti, formulele şi programele folosite de meşterii suceveni imprimă arhitecturii din zonă câteva trăsături definitorii, îmbogățind formele de expresie artistică în care se concretizează gândirea poporului român în materie de arhitectură.

T. Bănățeanu

Ocupațiile locuitorilor, stările social-economice și condițiile naturale, relativ variate, au dus la constituirea câtorva tipuri de gospodării caracteristice pentru Bucovina.

Ele se diferențiază atât prin numărul și funcțiile construcțiilor, cât şi prin modul de organizare a acestor construcții, cu alte cuvinte, prin structura ansamblului gospodăresc.

B. Zderciuc

Structuri de gospodării bucovinene (datări: 2/2 XIX)

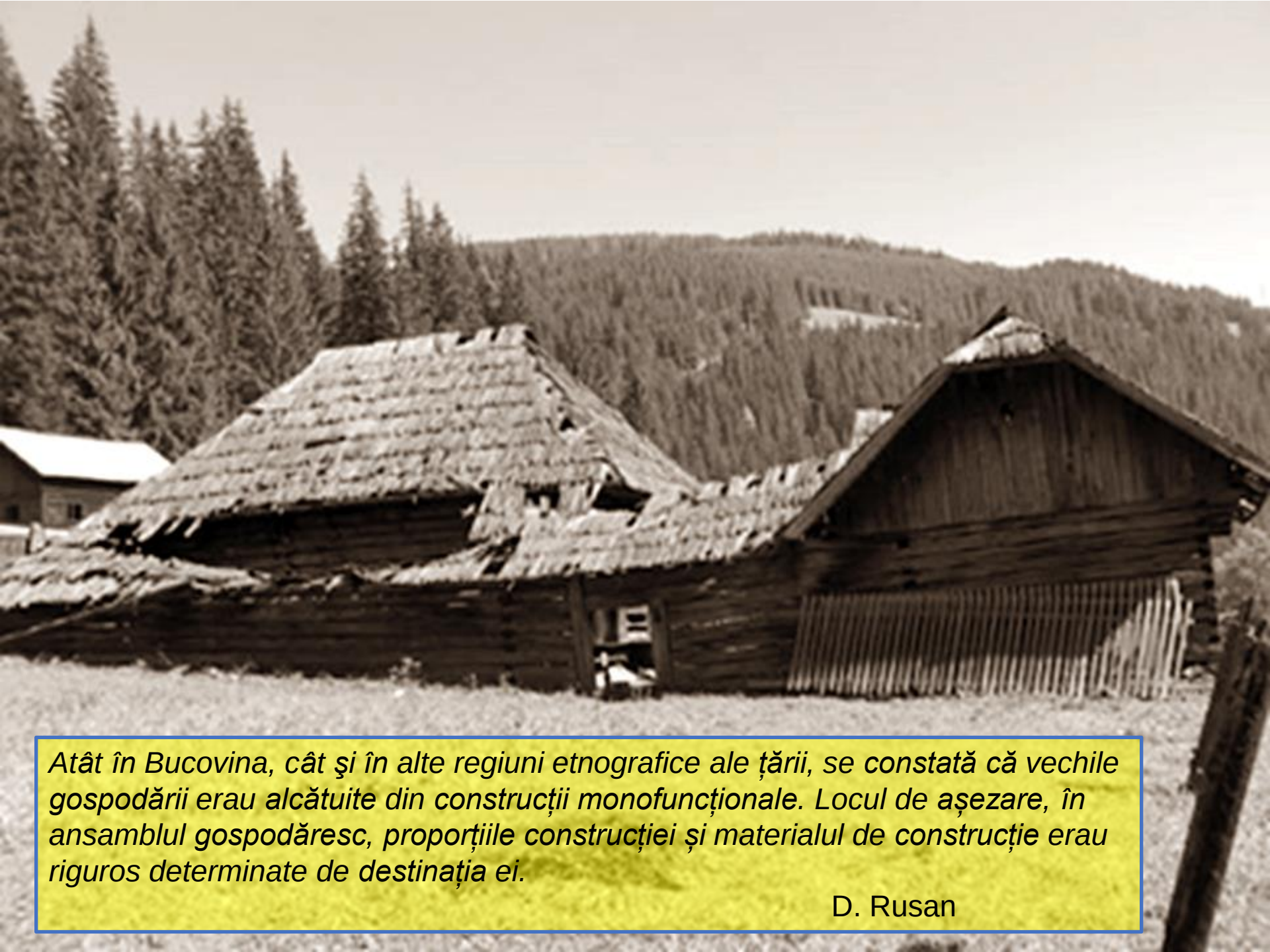

Atât în Bucovina, cât şi în alte regiuni etnografice ale țării, se constată că vechile gospodării erau alcătuite din construcții monofuncționale. Locul de așezare, în ansamblul gospodăresc, proporțiile construcției și materialul de construcție erau riguros determinate de destinația ei.

D. Rusan

Gospodăria țărănească tradițională bucovineană era constituită, mai ales în zonele de munte şi de coline, dintr-un număr relativ mare de construcţii diferențiate funcțional. Aceasta îi dădea un aspect pe cât de complex, pe atât de închegat.

Proporțiile, în general masive ale construcțiilor, adăugau înfățişării de ansamblu şi coordonata monumentalităţii.

M.Zahariciuc

Structurarea spaţiului intra-gospodăresc presupune construcţii speciale, pentru diferite funcționalități. Astfel se definesc anexele gospodăreşti menite să preia, definitiv sau temporar, o serie de destinații ale casei sau ale activităţilor perigospodăreşti.

LOCUINȚA

Raportată la peisajul natural şi la condițiile economice şi sociale, arhitectura populară bucovineană dezvăluie o serie de formule constructive originale, în care proporțiile şi volumele se îmbină într-o armonioasă unitate cu cerințele funcționale.

Locuința, construcția centrală a unui ansamblu gospodăresc este cea care a concentrat efortul principal al meşterilor țărani. Parte integrantă a arhitecturii populare româneşti, casa țărănească din Bucovina, mai ales cea tradițională, îmbogățește tipologia locuinței populare româneşti prin câteva particularități, care se referă atât la aspectul pe ansamblu cât şi la detalii.

T. Bănățeanu

LOCUINȚA

Planul construcției

- original (tradițional)
  - monocameral;
  - bicameral;
  - tricameral;
  - multicameral;
- inovări
  - adosări;
  - extinderi;
  - recompartimentări;

Materiale de construcție

- paiantă
- chirpici
- bârne

Tehnica de construcție

- paiantă
  - pe furci;
  - "ciuciuleți" (vălătuci);
  - pe împletituri;
- bârne
  - cheotori ("mâglă", "stânește");
  - "coadă de rândunică";
  - amnare;

Elemente funcțional-decorative

- console;
- pachete de console;
- cerdacuri;
- stâlpi de cerdac;
- traforuri;
- feronerii;
- decorațiuni parietale;

plan bicameral **TC**

planuri tricamerale **CTC**

“Căhlițe”
(“fumărițe”)
“învelitoarea”
“casa cea mare”
“tinda”
“bucătăria”
“cosoroaba”
cununi de bârne cioplite în patru muchii și prinse în “cheotori”
stâlpi de susținere a cerdacului, fixați la cosoroabă și în tălpile transversale ale construcției
cerdac (“gang”) “pe pământ”
parapetul cerdacului

Case din lemn tip CTC (datări: 3/4 XIX -1/4 XX)

AMPLASAREA LOCUINȚEI

tradițional

pe teren plat

pe teren denivelat

- “umplerea” denivelării;
- construirea unui beci (“zămnic”);

Prispă (cerdac) înaltă la nivelul denivelării de la fațada principală/laterală;

Beciul se acoperă cu un foișor deschis/ închis cu/fără parapet;

Modificarea pantei principale a învelitorii de la fațada casei;

- rupere de pantă;
- învelitoare independentă, racordată la panta de la fațada casei;

Acoperişul înalt, cu o streașină foarte largă, asigură în jurul casei un spațiu de protecție.
În nici o altă regiune etnografică din țară lățimea ştreașinei nu o atinge pe cea din zonele bucovinene.

Gh. Bratiloveanu

Case de lemn tip CTC (datări: 3/4 XIX - 1/4 XX)

Case de lemn tip TC/CTC (datări: 1/4 XIX - 1/4 XX)

O trăsătură particulară a arhitecturii locuinței din Bucovina o constituie şi raportul dintre lungimea faţadei şi adâncime. În general, raportul dintre cele două dimensiuni este de 3/2, iar în unele cazuri ajunge la valori și mai mari.

B. Zderciuc

Cu excepția zonei Falticenilor, unde arhitectura locuinței populare dă preferințe unor dimensiuni mai reduse, în restul zonelor bucovinene casa țărănească tradițională se caracterizează prin masivitate, prin dimensiuni mari, variind între 8 x 5 m şi 11 x 6 m, cu rare abateri în plus sau în minus. Prin soliditatea materialului, ca şi a tehnicii de construcție, arhitectura suceveană dă sentimentul siguranţei, al trăiniciei, al lucrului bine făcut şi pentru lungă durată. Nimic nu este improvizat.

T. Bănățeanu

CONSTRUCȚIA MONOCAMERALĂ

(în literatura de specialitate termenul de “monocameral” face referiri mai ales la construcțiile cu destinație de locuință permanentă)

ca adăpost temporar om/animale/unelte

în gospodărie

- bucătărie vară;
- “cămară”;
- “hâj”;

în afara gospodăriei

- locuire pe durata unei activități ocupaționale în perimetrul proprietăților;

- instalație tehnică;
- atelier meșteșugăresc;

ca locuință

- activitățile casnice principale (preparare hrană, cazare, depozitare);
- activitățile casnice ocazionale (evenimente familiale, ocupații, meșteșuguri);

- volume funcționale în interiorul tradițional:
  - cuptor;
  - masă;
  - laiță;
  - pat;

caracteristici

- are un pregnant caracter istoric;
- înglobează condiționări sociale majore;
- tip cameral tributar caracteristicilor unei zone geografice și etnografice;
- evoluții istorice rapide către locuința de plan bicameral (tindă și cameră);
- organizarea interiorului se regăsește în toate tipurile policamerale;

Locuințele monocelulare au fost puternic influențate de condițiile social-istorice de până în secolul al XIX-lea.
Odată cu trecerea la planul bicameral, ele dispar ca locuințe permanente, căpătând alte funcții în ansamblul gospodăriei țărănești.
Astfel, edificate din nou, cel mai ades din lemn, acest tip de construcții devin bucătării de vară, “hâjuri”, “cămări” și magazii, spațiu pentru preparat mâncarea la animale.

În arhitectura țărănească de paiantă din zona Sucevei talpa, bârnele cosoroabei și furcile alcătuiesc scheletul lemnos de rezistență a construcției, care se completează cu o structură lemnoasă de armare și apoi cu pământ; talpa de stejar era ridicată pe o fundație de piatră sau sprijinită numai la capete pe bolovani de râu; de multe ori talpa se așează direct pe pământ.

În această talpă se încastrau mai întâi furcile, în dreptul pereților despărțitori și apoi celelalte dispuse la mică distanță .

Materialul de umplutură era un pământ galben "hleios", fiecare sat având o "lutărie" de unde se putea scoate acest material; lutul amestecat cu apa, se frământa cu picioarele sau era călcat cu animalele din gospodărie, apoi era amestecat cu paie de secară sau de grâu și se formau "vălătuci", "ciuciuleți"; aceștia erau așezați alternativ între furcile din scheletul pereților până la umplerea golurilor. Uscatul lor dura până la o lună de zile, anotimpul preferat pentru construirea acestor tipuri de construcție fiind vara.

De la începutul secolului trecut s-a practicat, după aceeași tehnică, realizarea construcțiilor din "chirpici", mai ales pentru anexele gospodărești.

Gh. Bratiloveanu

Construcții de tipul TC/CTC (datări: 1/2 - 2/2 sec. XIX)

Construcții de tipul TC/CTC (datări: 2/2 sec. XIX)

LOCUINȚA BICAMERALĂ

plan originar

tinda

funcții

- degajarea bucătăriei de inventar și unele utilități casnice;
- spațiu tampon pentru conservarea căldurii casei;
- extinderea spațiului de depozitare în proximitatea bucătăriei a unor unelte și alimente

bucătăria

volume ● activități

- aici se prepară și se consumă hrana familiei;
- este organizat tradițional în “colțuri”: cuptor, pat, masă, laiță;
- este spațiul în care se găzduiau și evenimentele importante din viața familiei;

caracteristici

- este o dezvoltare a planului monocelular în condițiile unei evoluții social-istorice;
- tehnica este puternic influențată de practicile din zonele de munte prin materialele, facilitățile și avantajele pe care le oferea;
- prin practicarea planului bicameral, devenit în scurt timp tradițional, se inaugurează perioada de referință a arhitecturii lemnului în Bucovina;
- la rândul lui, planul bicameral devine baza dezvoltării structurilor tricamerale;

Casa bicamerală este cea tradiţională, realizată prin dezvoltarea planului arhaic: se adaugă un spațiu dreptunghiular - tinda - alungit transversal, prin care se realiza accesul şi care căpăta şi alte utilizări: cămară de alimente sau magazie de unelte, inventar casnic. Totodată, tinda asigura şi o mai bună izolare termică.

Tinda este de multe ori lipsită de tavan, prin această largă deschidere evacuându-se fumul vetrei din camera de locuit.

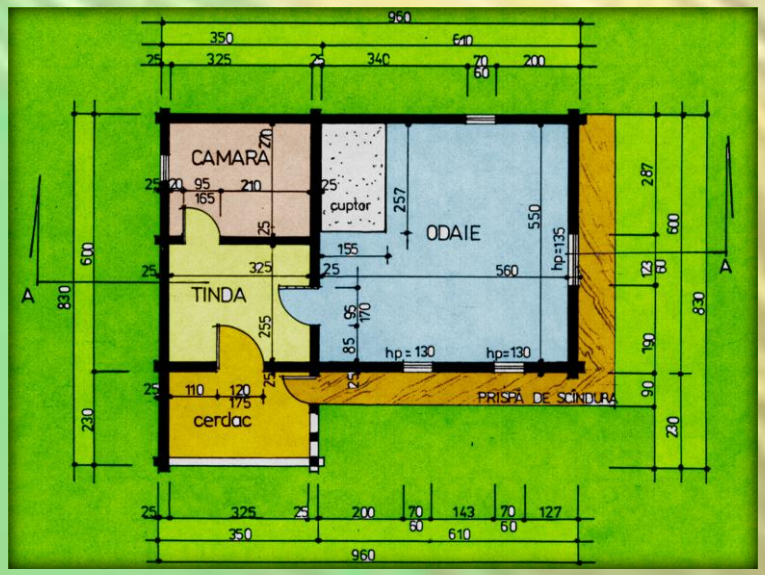

Noul spațiu se alungește întotdeauna, cât lăţimea casei, nedepăşind trei metri. Modificări ulterioare compartimentează tinda, realizând, în partea ei posterioară, un spaţiu, în general de formă pătrată, care capătă diferite destinaţii, între care cea mai frecventă este cea de cămară.

- locuințele de acest plan alocă spațiul principal bucătăriei care, mai ales în timpul iernii, devine și spațiul de dormit pentru toți membrii familiei;
- în anotimpurile calde activitatea casnică se poate muta în “bucătăria de vară”, o construcție copie a casei, redusă ca dimensiuni, unde nu lipsește vatra/cuptorul.

VARIANTE CONSTRUCTIVE ALE PLANULUI BICAMERAL

pe teren denivelat → lemn, paiantă ← pe teren plat

plan inițial

● construcție de formă dreptunghiulară din bârne de lemn prinse în “cheotori”;
● casele din paiantă se clădeau din pă-mânt în “vălătuci”, sprijiniți pe furci;
● accesul se face în tindă, din care se intră în bucătărie;
● la fațada principală se poate construi inițial un foișor cu învelitoare independentă sau “în polată”;
● perimetral sau parțial se realizează o prispă “pe pământ” sau suspendată;
● învelitoarea este în patru “ape”, din draniță (“șindrilă”) sau, în zonele joase de relief, din înlocuitori (paie, stuf, “strujeni”)
●

recompartimentare

● pentru o mai bună utilizare a spa-țiului locuinței se făceau amenajări prin recompartimentarea tinzii sau, cu ocazia reparațiilor învelitorii, se crea un spațiu suplimentar, prin prelungirea și coborârea pantei din spatele construcției, care închidea un spațiu suplimentar de depozitare și alte activități numit “șandrama”, “dosar“ “plecătoare”;

anexe

● la fațadele laterale se ane-xau construcții adăpostite sub acoperișul casei, prin prelun-girea pantelor și modificarea căpriorilor;
● acestea erau deschise sau închise, șuri pentru unelte, mijloace de transport, depozit de lemne de foc etc.

CONSTRUCȚII BICAMERALE PE TEREN PLAT

- acest tip de locuințe au, întotdeauna, accesul prin tinda situată în partea stângă a construcției;
- frecvent, în dreptul accesului se construiește un foișor la nivelul solului, sprijinit pe prelungiri ale două din tălpile transversale;
- parapetul este realizat din bârne sau scânduri alăturate, având colțurile marcate și sprijinite de stâlpi fasonați/decorați care susțin o învelitoare în trei pante racordate la panta fațadei;
- la nivelul solului o laiță solidă, sprijinită pe tălpile transversale ale casei joacă rolul unei prispe improvizate dar întotdeauna utilă;

- construcția de tipul **TC+**”dosar” s-a realizat din cununi de bârne cioplite în patru muchii și fixate în “cheotori” drepte;
- terenul denivelat, ușor înclinat este adus la planeitate printr-o temelie continuă din piatră, lutuită;
- o laiță largă, sprijinită pe două din tălpile transversale alcătuiește o prispă suspendată;

- denivelarea este valorificată constructiv prin realizarea unui beci (“zămnic “) în dreptul tinzii, extins față de planul dreptunghiular al casei; deasupra acestei anexe s-a edificat un foișor cu parapet care protejează accesul în tindă;
- foișorul este acoperit cu o prelungire din panta principală în “polată“, fapt ce a impus sprijinirea acoperișului cu streașina largă pe stâlpi cu “umere”, decorați cu tăieturi în volume;
- accesul se realizează prin foișor, printr-o scară paralelă cu planul construcției;

TC – tindă + bucătărie

casă din bârne cioplite în patru muchii de tipul tindă-cameră (TC) învelitoarea în patru “ape”, din draniță, în “solzi” are rândurile din zona de streașină și la culme decorate în motive geometrice prispa falsă, înaltă este realizată dintr-o laiță lată, din lemn, sprijinită pe două din tălpile fațadei principale.

LOCUINȚA TRICAMERALĂ

caracteristici ● activități

● este o dezvoltare a planului bicameral, dezvoltat din tindă în partea opusă bucătăriei;

● prin mărirea spațiului, bucătăria se degajă de câteva funcțiuni, noul spațiu, “casa cea bună, “casa cea mare“ devine locul în care se mută activități de protocol ale familiei, primirea oaspeților, oficierea sărbătorilor, prezentarea zestrei fetei de măritat etc;

● camera fiind utilizată doar ocazional, nu are corp de încălzire (cameră “rece”);

● ca dimensiuni, spațiul poate depăși suprafața bucătăriei, organizarea și decorarea lui fiind atent realizate;

planul originar

● din punct de vedere constructiv tipul de plan CTC este specific construcțiilor din lemn, care realizează legarea celor două camere în zona tinzii, bârnele organizându-se după tehnica amnare - “lambă și uluc”;

● tălpile se cioplesc dintr-o singură bârnă masivă, dimensiunea construcției fiind totuși redusă la dimensiunile naturale ale arborilor utilizați;

adaptări

● planul CTC este însoțit, de cele mai multe ori, de construcția la fațada principală a unui cerdac (“gang”) acoperit de prelungirea pantelor acoperișului și susținit pe stâlpi;

● cerdacul poate fi construit la una/două fațade sau perimetral construcției;

● ca stadiu de evolutie, la fațada principală se poate edifica și un foișor, de obicei la lățimea tinzii, pentru a beneficia de sprijinirea lui pe tăpile transversale ale acesteia;

Lutuirea și văruirea pereților, la fațadele din lemn devine o practică ce are ca rezultat nu numai o mai bună izolare a spațiilor de locuit ci și un plus de confort decorativ.
Practica se extinde și la nivelul consolelor/ pachetelor de console, fațada principală în special fiind periodic, de sărbători, împrospătată.

Case de lemn tip CTC* cu cerdacul pe tălpi

datări: (2/4 XIX -1/4 sec. XX)

CTC* - locuințe de tipul cameră-tindă--cameră

Case de lemn tip CTC cu cerdacul pe tălpi datări: (3/4 XIX -1/4 sec. XX)

Case de lemn tip CTC* cu prispă falsă pe tălpi
datări: (1/4 XIX - 2/4 sec. XIX)

CTC* - locuințe de tipul cameră-tindă--cameră

Case de lemn tip CTC cu cerdacul pe tălpi (datări: 3/4 XIX -1/4 sec.XX)

Case de lemn tip CTC cu foișorul acoperit în trei pante
(1/4 XIX - 2/4 sec.XIX)

În cazul caselor policamerale, se pleacă de la un plan tradiţional, de obicei tricameral, realizând, grație unor dimensiuni crescute ale construcţiei, compartimentări pentru bucătării, cămări, camere de primire.

PRISPA

- din construcție;
- din amenajări;

- din piatră și/sau umplu-tură de pământ, lutuită;
- din lemn (“laiță”);

- prispă joasă (pe pământ);
- prispă falsă din lemn, suspendată pe tălpi/bârne din structura pereților;

PRISPA - EVOLUȚII ÎN CONSTRUCȚIE

- “prispa” joasă, pe pământ cu/fără parapet jos din piatră/lemn
- “prispa” laiță din lemn suspendată pe bârnele/tălpile de la fațada principală/ laterale
- “prispa” laiță din lemn, rezemată pe butuci la fațada principală/ și laterale
- “cerdac“ → “cerdac“ cu foișor

Prispe datări: (2/4 XIX - 1/4 sec.XX)

CERDAC

la fațada principală

pe 2,3 laturi ale casei

rezemat

suspendat

la nivelul solului, pe tălpile casei

suspendat pe console "în aer" sau pe un suport de umplutură

scânduri și lețuri fasonate și rindeluite

*sinonime: gang, târnaț

Rezolvări decorative

parapet organizat ritmic cu goluri și plinuri, traforuri, simetrii de prelucrări drepte și curbilinii

stâlpi funcțional/ decorativi fasonați în volume, flan-când accesul principal și colțurile casei

În ultima parte a secolului al XIX-lea apare cerdacul propriu-zis în alte zone cunoscut și sub numele de foișor ca o lărgire a gangului care pune în valoare intrarea, dându-i amploare; este însă păstrată unitatea arhitectonică prin cuprinderea lui sub același acoperiș de astă dată modificat prin adăugarea altor stâlpi.

M.Zahariciuc

- casele cu plan dezvoltat CTC (cameră, tindă, cameră) organizează la fațada principală un cerdac, de obicei suspendat, înalt, asigurat cu un parapet simplu decorat;
- stâlpii cerdacului se racordează la partea superioară pe bârnele coso-roabeu iar la bază pe prelungiri ale bârnelor tălpilor;
- uneori, cerdacul construit ulterior, se sprijină la colțuri pe niște butuci din lemn, bolovani de piatră sau o structură continuă zidită din lespezi de piatră;
- în zona accesului principal în locuință, cerdacul este întrerupt de o portiță fixată în doi “pălimari“ de cele mai multe ori decorați în volume.

Cerdacuri datări: (2/4 XIX -1/4 sec.XX)

Cerdacuri datări: (2/4 XIX - 3/4 sec.XX)

În egală măsură, în stâlpii care sprijină cerdacul, între talpă și cosoroabă se cioplesc noi modele, intens prelucrate atât în volume cât și de suprafață. Meșterii locali în prelucrarea lemnului inventează și cioplesc suite de forme decorative regăsite și la “pălimarii" accesului în cerdac.

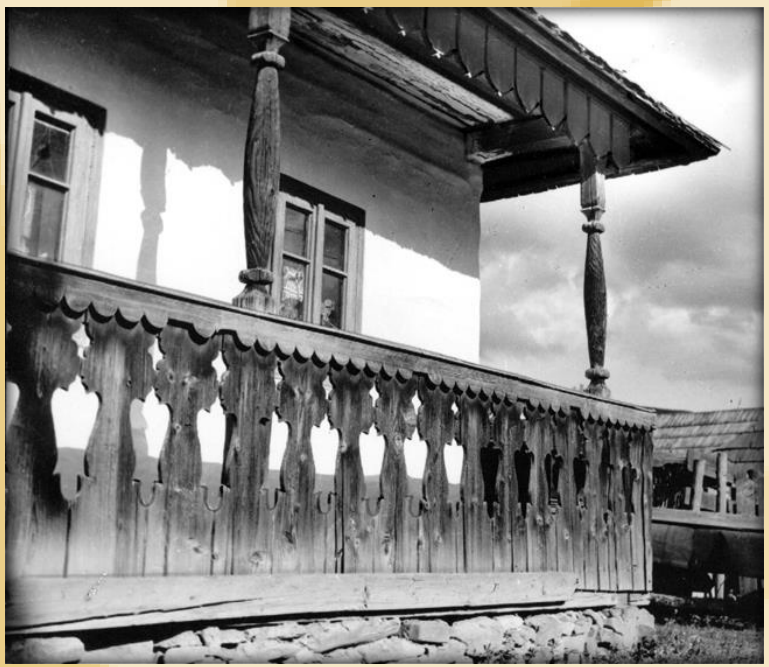

Reparațiile periodice ale construcțiilor, ale locuințelor în special, oferea proprietarului prilejul de a “modernizа” și a îmbogăți sau adăuga elemente decorative care să sporească imaginea de ansamblu a construcției.

Între acestea, parapetul cerdacului se aliniază cu noi forme traforate sau decupate care crează, prin repetiție și ritmare, un aspect decorativ care atrage atenția.

Stâlpilor de cerdac implicați în susținerea streașinii largi care protejează gangul, se alătură și un decor al balustradei, realizat cu traforuri din scândură, puse în valoare de varul alb al pereților.

Deschiderea pridvorului sau a cerdacului în funcție de lățime, obligă la păstrarea unei anumite proporții atunci când se rezolvă amplasarea ușii masive de intrare, constituită din tăblii sub formă de romburi și, în majoritatea cazurilor, fixate în cuie de fier ornamentate.

D. Rusan

Cerdacuri datări: (2/4 XIX - 1/4 sec.XX)

FOIȘORUL

TIPOLOGIA FOIȘOARELOR

plan bicameral

● opțiune constructivă cu frecvență redusă;
● realizat din bârne rotunde/despicate/cioplite, asamblate în “cheotori”;
● tehnică de construcție fără inovări și finisaje;
● nu se practică o normă a proporțiilor și a elementelor decorative;

plan tricameral

● foișorul se bucură de integrarea în cerdacul fațadei principale cu care face corp comun;
● participă la realizarea efectului decorativ prin tăieturile și decupajele curbilinii, traforurile fiind asamblate ritmic, prin repetiții;
● reunește unitar stâlpii de susținere decorați în volume;

plan multicameral

● foișorul păstrează caracteristicile de poziționare și funcționalități ale planului tricameral;
● se adaugă dimensi-unile sporite și propor-țiile, noile materiale utilizate și finisajele;

- casele cu plan dezvoltat CTC (cameră, tindă, cameră) organizează la fațada principală un cerdac, de obicei suspendat, înalt, asigurat cu un parapet simplu decorat;
- cerdacul se racordează la partea superioară pe bârnele de la “cosoroabă” iar la bază pe o prelungire a bârnelor tălpilor;
- uneori, cerdacul construit ulterior casei, se sprijină la colțuri pe niște butuci din lemn, bolovani de piatră sau o structură continuă zidită din lespezi de piatră;
- în zona accesului principal în locuință, cerdacul este întrerupt de o portiță fixată în doi “pălimari“ de cele mai multe ori decorați în volume.

● componentă constructivă frecventă a planului dezvoltat (camera-tindă-cameră), foișorul se întâlește și în structurile de plan tindă-cameră;
● în această variantă, foișorul apare independent la fațada principală, fără a mai fi integrat volumetric și decorativ într-o structură a cerdacului ;
● apația acestui tip de foișor în tipul de locuință bicameral precum și încadrarea lui între prispe ne îndreptățesc observația că aceste locuințe aparțin perioadei dinaintea generalizării cerdacurilor în planurile locuințele de lemn;
● tot ca un element de datare, remarcăm și soluția simplificată a acoperișului în polată și structura din bârne cioplite ale parapetului;

Case de lemn tip CTC cu acoperișul foișorului în trei pante (datări: 1/4 XIX - 2/4 sec.XIX)

Datări:
(1/2 XIX - 2/2 sec. XIX)

Hâjuri (datări: 1/2 XIX - 2/2 sec.XIX)

ACOPERIȘUL

Acoperişul înalt, cu o streașină foarte largă, asigură în jurul casei un mare spațiu de protecție. În nici o altă regiune etnografică din țară lățimea ştreașinei nu o atinge pe cea din zonele bucovinene.

B. Zderciuc

acoperișul ✇ învelitoarea

✇ material

✇ morfologie

✇ **Lemn**
- lemn rotund pentru căpriori;
- șindrilă pentru învelitoare scurtă /lungă;
- bârne pentru cosoroabe;
- bârne pentru console funcționale;

✇ **Înlocuitori**
- stuf;
- paie;
- “strujeni”;

2/4 pante

✇ **două pante**
o pantă scurtată la fațadă (adăpost animale, temporar);

✇ **patru pante**
două pante laterale scurtate (grajd) sau înfundate (locuință “nemțească”, instalație tehnică);

- acoperiș înalt cu pante repezi, pe suport de căpriori și lețuri despicate (“astereala”);
- căpriorii pot fi prelungiți pentru “polată” sau ruperea de pantă a învelitorii, pentru susținerea unei streașine largi/prelungite;
- pantele conțin fumărite și elemente decorative la coamă;
- șindrila scurtă/lungă se bate în “solzi”;

ACOPERIȘURI

adăpost animale (grajd)

“nemțesc”

tradițional

“în polată”

Acoperișuri 2/4 pante (datări: (3/4 XIX - 3/4 sec.XX)

Acoperișuri 2/4 pante (datări: 3/4 XIX - 3/4 sec.XX)

Structura acoperișului

Acoperișuri 4 pante (datări: (3/4 XIX - 3/4 sec.XX)

Confecționarea draniței (șindrilei, șiței)

(unelte: mai, topor, cuțitoaie, scăunoaie, “jupalăul”, bărdița “mâța”, sfredel, coarbe, cuie de tisă)

Tăierea copacilor pentru draniță, în perioada optimă (decembrie-ianuarie);

Curățirea de coajă cu (“jupalăul ”) și eliminarea nodurilor;

Debitarea bușteanului în funcție de diametre și lungimile propuse ale draniței (40—80 cm);

Despicarea butucului cu toporul și maiul în 2-3 calupuri;

Despicarea butucului în “foi” de draniță;

Selectarea draniței (planeitate, fără noduri), tragerea ei la “rindea” și prelucrarea cu “flori”;

Stivuirea pentru uscare, cu expunere protejată în aer liber;

Baterea pe scheletul de lețuri și căpriori în “solzi”;

ADĂPOSTURI ANIMALE

- din construcție
  - grajd
    - **propriu-zis** (pentru vaci, boi, cai, oi)
  - coteț, poiată
  - hambar
    - **dezvoltat cu:** ● șură unelte și instalații ● mijloace de transport ● depozit fân ●”hâj “ ● alte
- amenajări, improvizații
  - în gospodărie
    - ocol
    - târlă
  - în afara gospodăriei
    - adăpost temporar
      - stâna

- adăpostul pentru animale este a doua construcție ca importanță în perimetrul gospodăriei țărănești;
- nu de puține ori ne întâlnim cu asemenea construciii mai mari decât locuința;
- situația era evidentă mai ales în zonele etnografice ale Bucovinei unde creșterea animalelor era ocupația principală;
- legat de această realitate, grajdurile erau și depozite de furaje, motiv pentru care era o constructie modificată în care podul era mărit pentru depozitarea fânului;

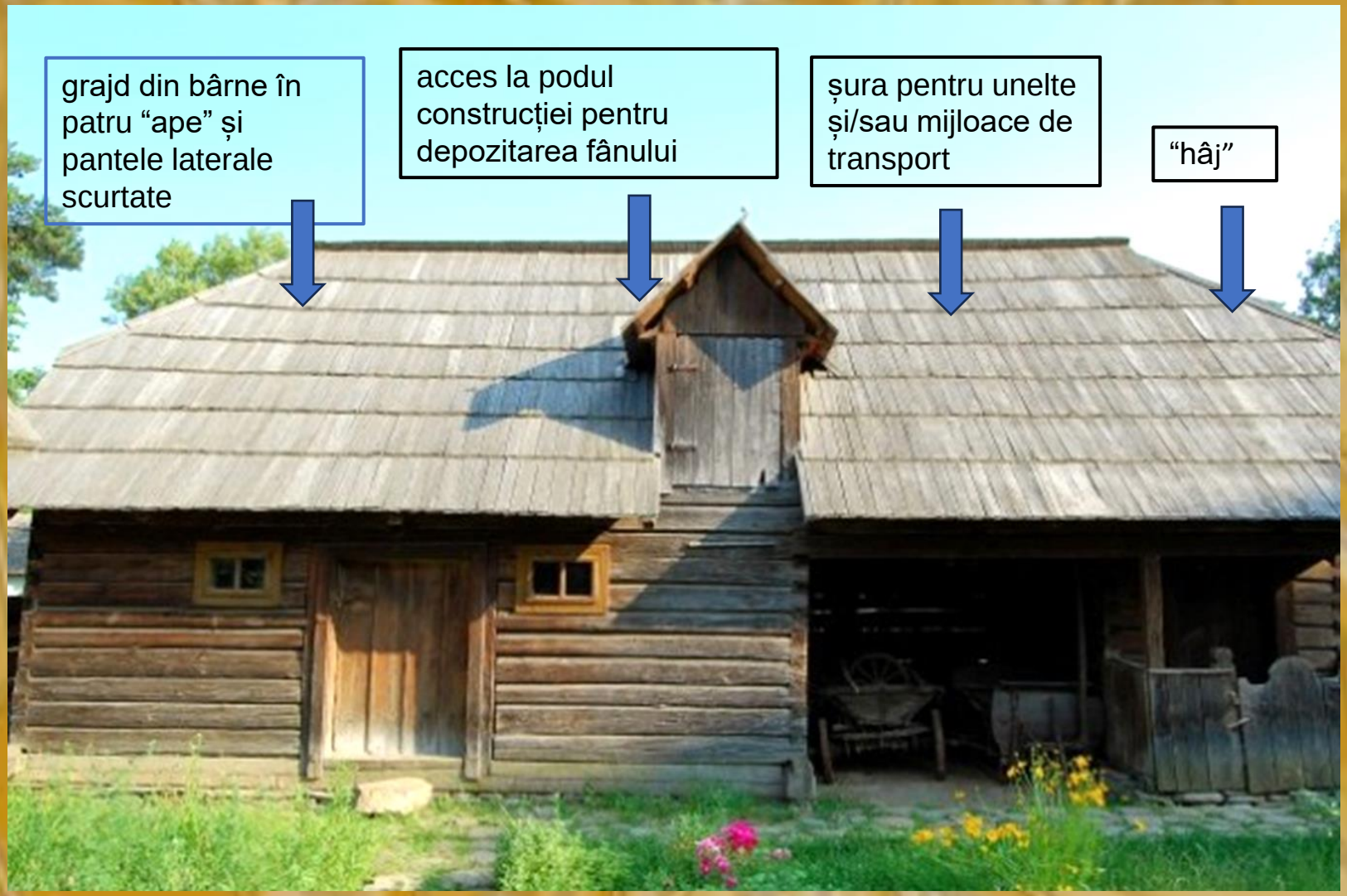

În zona de munte, adăposturile pentru animale pot fi reunite cu alte spații utile în organizarea gospodăriei țărănești (șura, “hâjul”), într-o singură construcție alungită, sub o singură învelitoare.

acces la podul cu “nutreț“
podul construcției cu pantele laterale “înfundate“
grajd din bârne
“grăjdiuț“pentru animale mici
șură închisă anexată la grajd

Adăposturi animale datări: (2/4 XIX -2/4 XX)

Adăposturi animale datări: (2/4 XIX - 3/4 XIX)

În zona grajdului poate funcționa o târlă sau un ocol unde sunt adăpostite animalele in timpul zilei, în perioadele în care nu sunt reunite în stâni, în spații extragospodărești, special organizate sau la locurile de pășunat ale proprietarului.
În locurile de păsunat din zona proprietății, situate la distanță de gospodărie se pot improviza grajduri de mai mici dimensiuni, adăposturi sezoniere, de noapte pentru animale și oameni.

Adăposturi animale datări: (3/4 XIX -2/4 XX

Adăposturi animale datări: (3/4 XIX -1/4 XX

- podul construcției este adaptat prin scurtarea pantelor laterale ale învelitorii, astfel încât să crescă volumul de depozitare;
- accesul în adăpost are o ușă dublă, una de iarnă, etanșă care reține căldura și una de vară care permite ventilarea spațiului;
- în panta principală a acoperișului sau în lateral, se poziționează un acces prin care se facilitează "urcarea" fânului direct din mijlocul de transport;
- fânul se poate coborî direct din pod în "ieslea" animalelor, printr-un acces cu ușă cu balama;
- de asemenea, "în dosul grajdului" printr-un acces de mici dimensiuni, se degajează, pe o platformă "gunoiul de grajd";

Adăposturi animale datări: (2/4 XIX -2/4 XX

Adăposturi animale datări: (2/4 XIX -2/4 XX)

fierărie

steavă

INSTALAȚII TEHNICE

moară

“chiua de sumani”

moara hidraulică

moara
“de mână“

Condiţionări ale sursei hidraulice

- gradul de încărcare a zonei cu rețea hidrografică;
- constanța debitul sursei de apă curgătoare pe anotimpuri;
- permanența furnizării potențialului motrice;
- facilitatea realizării aducțiunilor și instalațiilor;
- stabilitatea și integritatea construcției și a componentelor instalației tehnice în raport cu situațiile de avarie ale apei curgătoare;

Mori “de apă“ (datări: 1/4 sec. XX)

Piatra
“zăcătoare”

Angrenaje
de moară

Coşul
morii

Veşca

Ştează

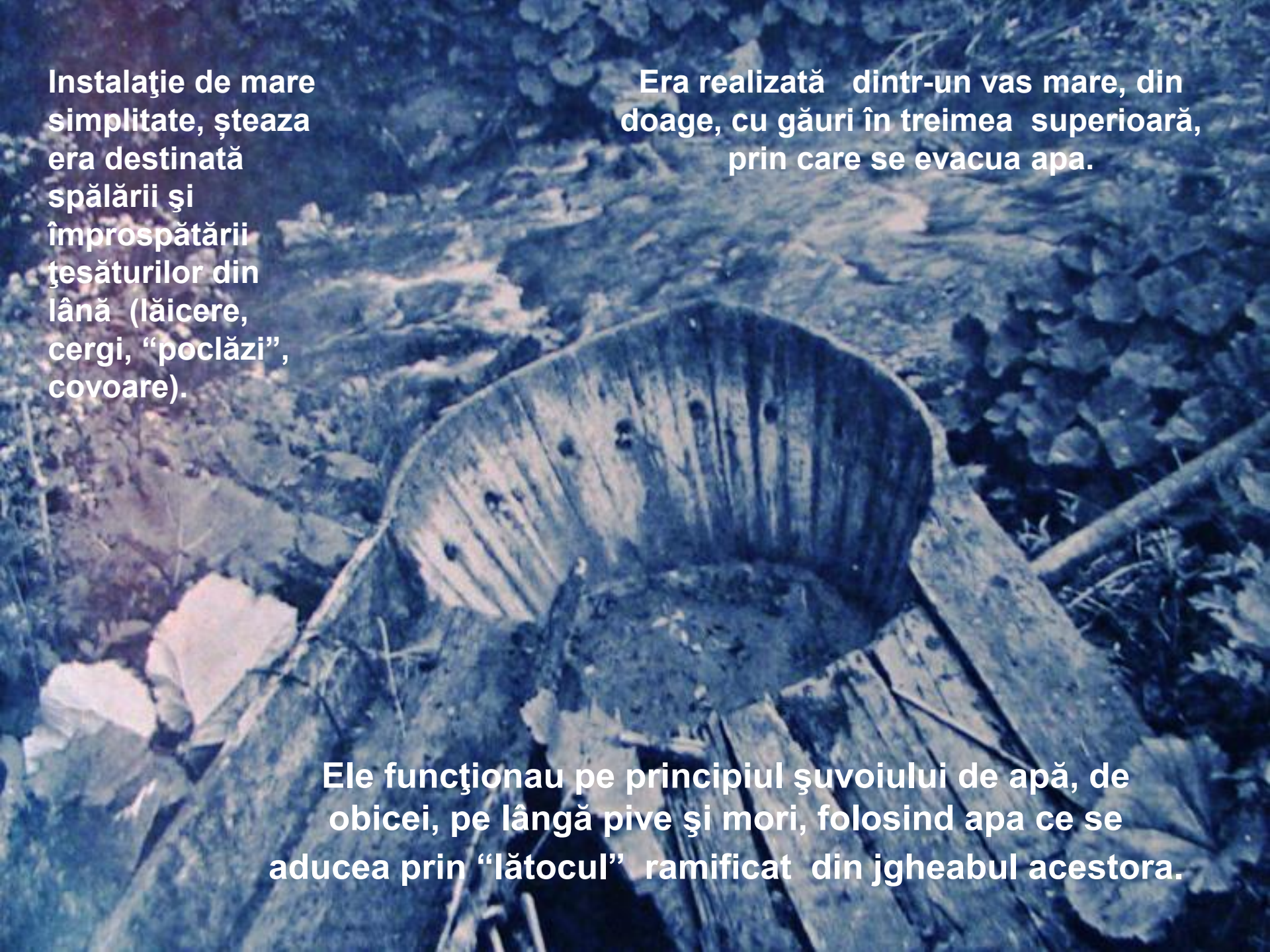

Instalaţie de mare simplitate, șteaza era destinată spălării şi împrospătării ţesăturilor din lână (lăicere, cergi, “poclăzi”, covoare).

Era realizată dintr-un vas mare, din doage, cu găuri în treimea superioară, prin care se evacua apa.

Ele funcţionau pe principiul şuvoiului de apă, de obicei, pe lângă pive şi mori, folosind apa ce se aducea prin “lătocul” ramificat din jgheabul acestora.

TEHNICI DE CONSTRUCTIE

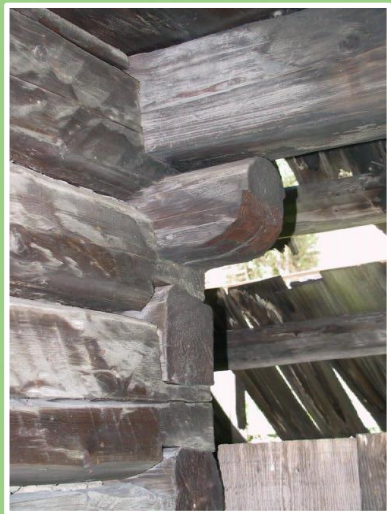

TEHNICI DE FIXARE A BÂRNELOR

“ coadă de rândunică”

“ îngropat”

“ cheotori”

Principalele unelte utilizate în prelucrarea lemnului pentru construcții

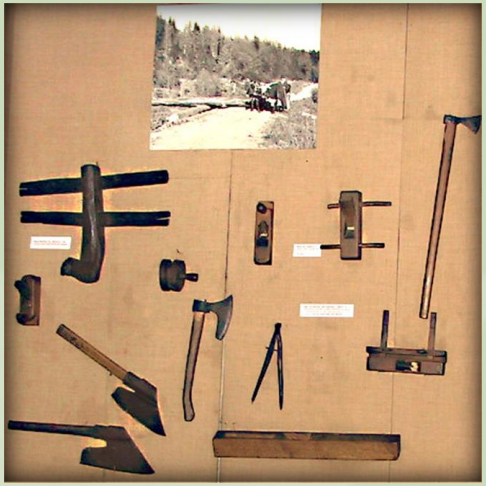

Structuri de rezistență ale acoperișului

Mănăstirea
MONUMEN
Monument
Historic
FOTOGRA
FILMAREA

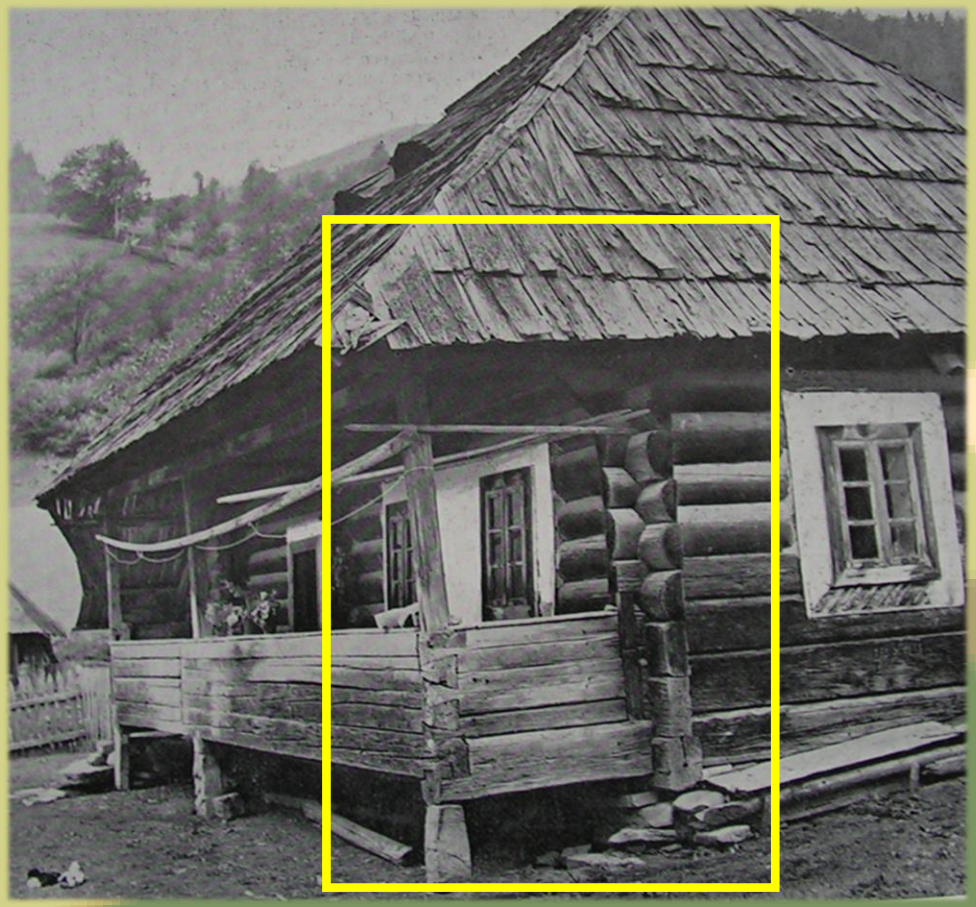

La realizarea unei construcții meșterii aplicau tehnici în funcție de materialul pe care îl aveau la dispoziție și preferințele proprietarului.

Această locuință de tipul CTC cu cerdac suspendat pe tălpile transversale posterior și bolovani anterior, este realizat pe toată fațada principală, din bârne cioplite în patru muchii, încheiate în “coadă de rândunică”; peretele fațadei este construit până la cota parapetului cerdacului din bârne cioplite în patru muchii și asamblate în “cheotoare” dreaptă; restul pereților se întregesc printr-o “cunună” de bârne despicate, semirotunde prinse într-o “cheotoare” rotunjită.

Construcții din bârne rotunde

Îmbinarea bârnelor în “coadă de rândunică”

“Cheotori” drepte pentru bârne rotunde

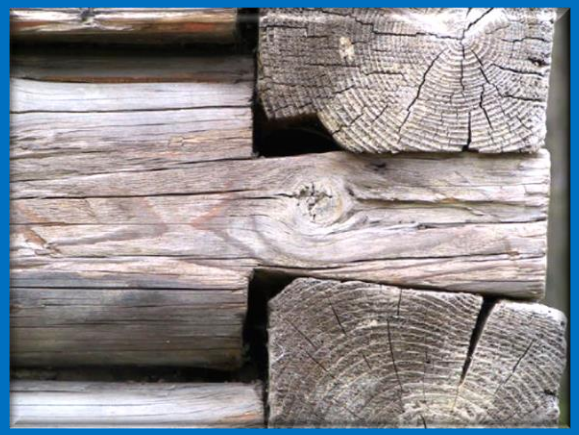

Asamblarea bârnelor în “cheotoare” și “lambă și uluc”

“Cheotorile” semirotunde sunt condiționate de utilizarea bârnelor rotunde de brad care se despică cu toporul și pene sau se taie la “joagăr”.

multiconsolă

pachete de
console

Fixarea bârnelor “cosoroabei” și a căpriorilor în cuie din lemn

- fereastră de mici dimensiuni încastrată într-o bârnă rotundă;
- pentru fixare și soliditatea “cheotorii” dintre bârnele rotunde, capetele se cioplesc în patru muchii pentru a realiza o “cheotoare” dreaptă sau în “coadă de rândunică”;
- bârnele rotunde ale pereților transversali se încastrau, deasupra și dedesubt, și în bârnele longitudinale învecinate, realizând o dublă zăvorâre;

La locuințele mai vechi de 50 de ani predomină bârnele rotunde, încheiate la colțuri «stâneşte». De la sfârşitul secolului trecut au început să capete o răspîndire tot mai largă bârnele cioplite pe două sau pe patru părți și odată cu aceasta au intervenit noi procedee tehnice, atât la încheietură cât şi la construcția pereţilor.

M.Zahariciuc

Tehnici frecvente în asamblarea bârnelor”

Console cu tăietura în “cap de cal”

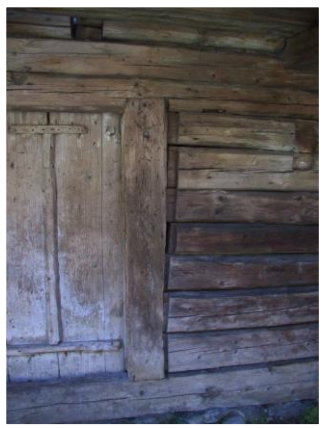

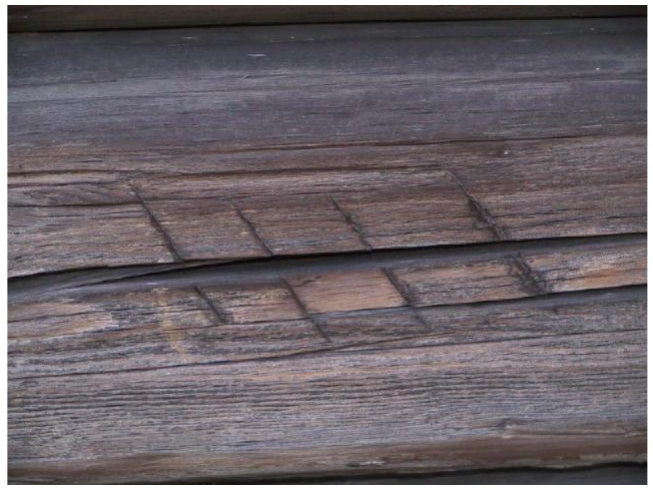

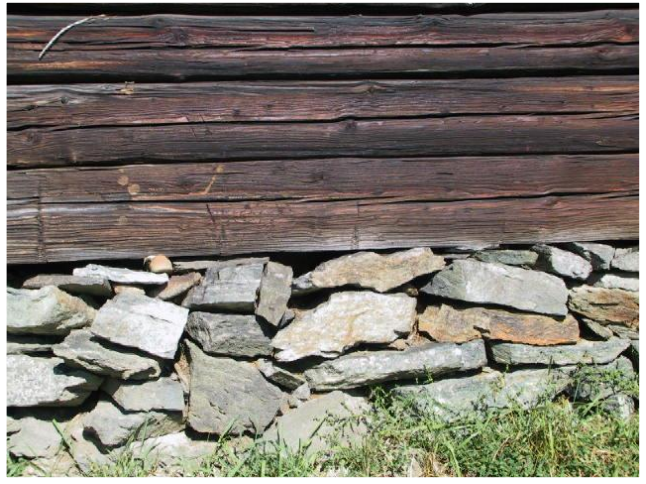

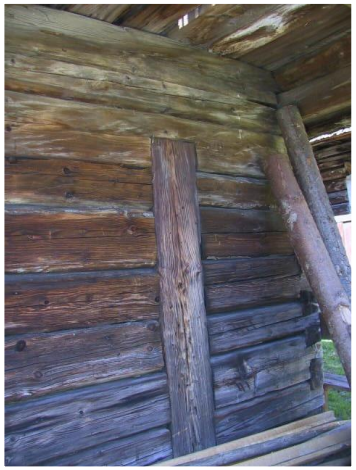

Tehnica de îmbinare
a bârnelor în
“nut și feder”
(”lambă și uluc”)

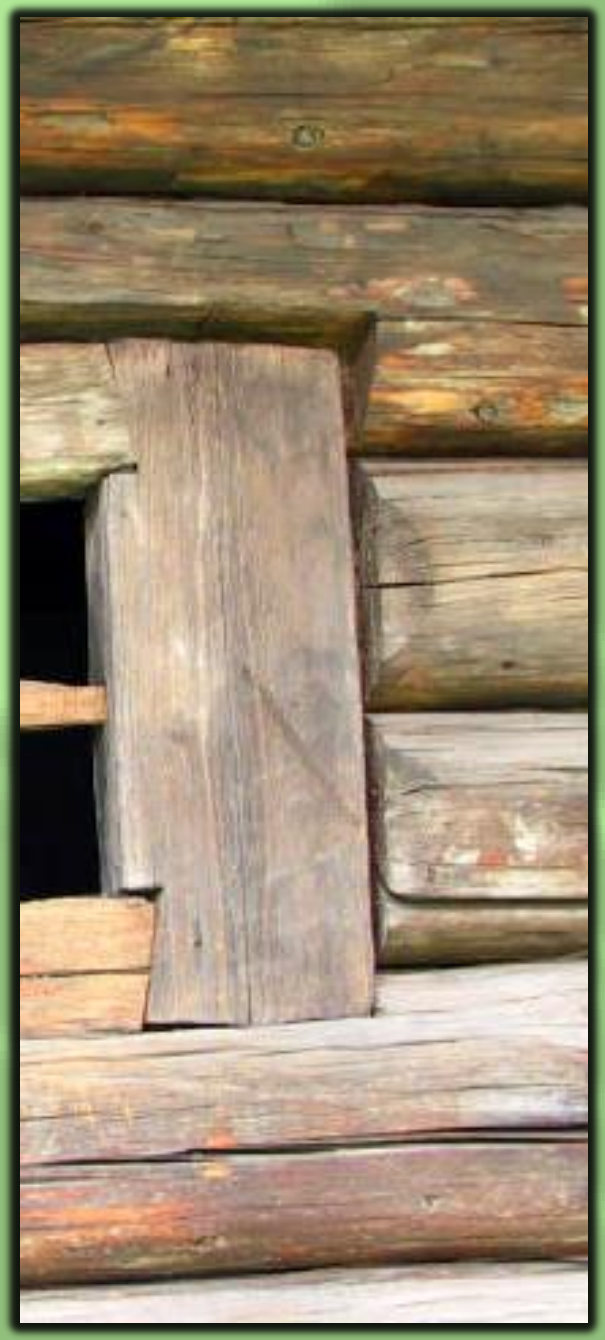

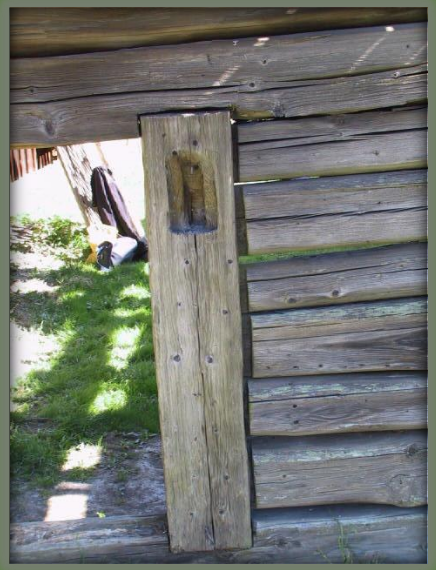

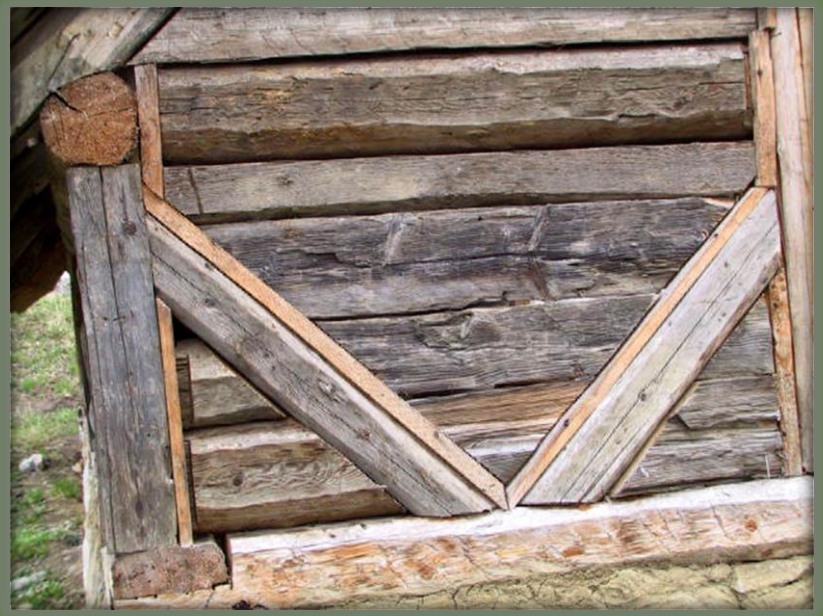

ÎMPREJMUIRI

- locuință
- gospodărie
- proprietate
- alte

împrejmuiri

● “ostrețe” ● nuiele ● “răzlogi” ● scânduri ●“harțapele”

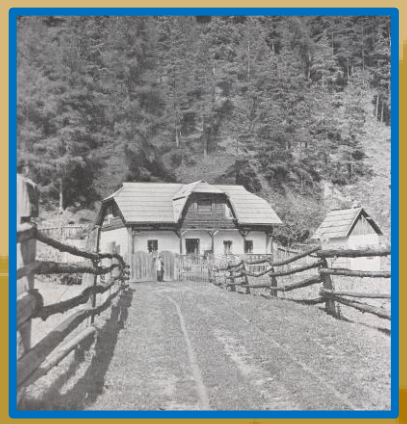

Garduri de “răzlogi”

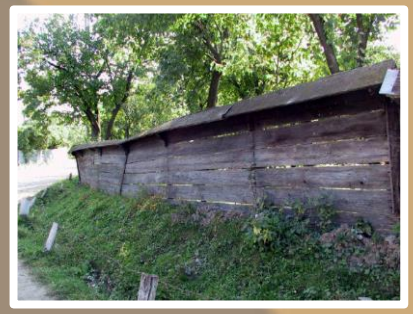

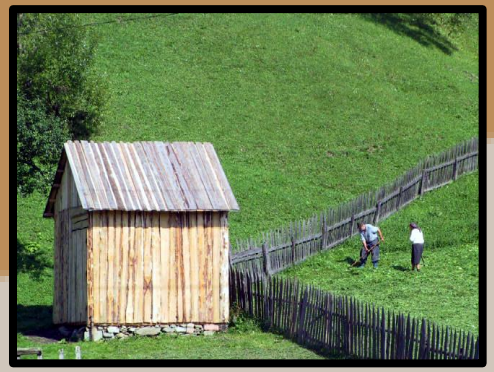

PORȚI

Porțile s-au îmbogățit morfologic, mai ales în ultima jumătate a secolului trecut, ca forme, decorație, materiale de construcție.

FÂNTÂNI

Tradițiile iau naştere zi de zi, în toate perioadele istorice; şi azi apar prototipurile unor tipuri viitoare; procesul etnogenetic nu este definitiv, închis, imuabil, ci continuu; persistența și continuitatea nu însemnează permanența aceloraşi forme, ornamente şi problema trebuie privită sub aspectul funcțional.

T. Bănățeanu

Mai puțin cunoscută decât cea feudală, strălucit reprezentată prin construcţii de biserici şi mai ales prin mănăstiri de o cuceritoare frumusețe - arta populară a construcțiilor din acest colț al României reprezintă o remarcabilă expresie a artei naționale.

Raportată la peisajul natural şi la condițiile economice şi sociale, arhitectura populară bucovineană dezvăluie o serie de formule constructive originale, în care proporțiile şi volumele se îmbină într-o armonioasă unitate cu cerințele funcționale.

Sesizabile atât în cazul fiecărei construcții, cât şi în modalitățile de organizare a ansamblurilor gospodăreşti, formulele şi programele folosite de meşterii suceveni imprimă arhitecturii din zonă câteva trăsături definitorii, îmbogățind formele de expresie artistică în care se concretizează gândirea poporului român în materie de arhitectură.

Tancred Bănățeanu

Documentar ilustrat realizat de Mihail Spânu, etnograf

De același autor:

● Monumentele istorice ale județului Suceava (album documentar, ebook)
ISBN 978-606-30-5236-1
● Cămașa bucovineană cu altiță în patrimoniul cultural imaterial al umanității, (album documentar, ebook)
ISBN 978-606-30-5375-7
● Biserici de lemn din Bucovina (album documentar, ebook)
ISBN 978-606-30-5254-5
● Noi și monumentele istorice – ghid de bune practici, (album documentar, ebook)
ISBN 978-606-30-5322-1